

Luonnonvarat ja Venäjä – kriittinen teoria

Politiikan tutkijat ovat kirjoittaneet ”öljykirouksesta” – siitä, miten öljyntuottajavaltiolle on ominaista epädemokraattinen hallinto, hallintoon pesiytynyt korruptio ja yhteiskunnallinen epäoikeudenmukaisuus. Taloustieteilijät ovat puolestaan kirjoittaneet osallistavista ja poissulkevista valtioista: kun osallistavat meritokratiat rakentavat tuottavia instituutioita, poissulkevat valtiot estävät sellaisten instituutioiden muodostumisen, sillä ne muodostaisivat uhkan voitoille ja ryöstelevän eliitin etuoikeuksille. Koska taustani on näissä molemmissa tutkimusperinteissä, olen kehittänyt käsitteen *suurten luonnonvarojen tuottajamaa*, jossa eliitti saa vaurautensa suoraan luonnonvaroista ilman, että väestö ja valtion instituutiot osallistuvat tähän prosessiin. Kun analysoin resurssiriippuvuuden poliittisia seurauksia, käytän Neuvostoliiton jälkeistä Venäjää esimerkkitapauksena suurten luonnonvarojen tuottajamaasta.

Alexander Etkind

Mitä on kriittinen teoria – tai mitä sen pitäisi olla? Frankfurtin koulukunnan johtava teoreetikko Max Horkheimer (1982, 244) kuvasi teoriaa kriittiseksi siinä tapauksessa, että se pyrkii ”vapauttamaan ihmiset olosuhteista, jotka orjuuttavat heitä”. Ulkoiset olosuhteet ovat keskeisiä tässä muotoilussa. Myöhemmin 1900-luvun lopun jälki-marxilaisuuden ja poststrukturalismin mukaan vastuullisen yksilön sisäinen toimijuus mahdollisesti osaltaan ulkoiset orjuuttavat olosuhteet. Samoin kuin monet sukupolveni venäläiset intellektuellit, olen saanut

koulutuksen dogmaattiseen marxilaisuuteen ja myöhemmin pettynyt kaikenlaiseen ”ulkoiseen” taloudelliseen determinismiin. Kuitenkin seurattuani Neuvostoliiton ajan loppua ja Neuvostoliiton jälkeistä aikaa, olen ryhtynyt uudelleen ajattelemaan, että taloudellinen kehitys määrää poliittiset ja kulttuuriset prosessit pikemmin kuin päinvastoin. Olen samaa mieltä Harvardin yliopiston historian professori Charles S. Maierin (2013) kanssa, joka on vaatinut ”poliittisen taloustieteen paluuta historian tutkimukseen”.

Poliittinen taloustiede ja kriittinen teoria ovat kumpikin muuttuneet merkittävästi sen jälkeen, kun Saksasta paenneet Horkheimerin sukupolven marxilaiset kehittivät ajatuksiaan reaktionona toiseen maailmansotaan. Nykyisin meillä on paljon uusia poliittisiä pettymyksiä ja meidän tulee kehittää uudenlaista kielenkäyttöä niiden ilmaisemiseksi. Tämän kielenkäytön on oltava yleismaailmallista, mutta osaltaan sen juuret ja erityispiirteet juontavat Venäjälle: 2000-luvulla

ymmärrys poliittisesta taloustieteestä ja ihmisen toimijuudesta ovat muuttumassa, ja uskon, että syynä ovat kahden viime vuosikymmenen kokemukset Venäjän kehityksestä.

Venäjän tauti on erilainen kuin Hollannin tauti

Nyky-Venäjällä noin miljoona ihmistä, vähemmän kuin yksi prosentti väestöstä, osallistuu öljyn ja kaasun tuotantoon, kuljetukseen ja kauppaan. Tämä prosenttiosuus ei ole juuri muuttunut vuoden 2000 jälkeen, tai edes Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Viime vuosina tämä yksi prosentti on tuottanut noin 15 prosenttia kansantuotteesta, noin puolet valtion tuloista ja kaksi kolmasosaa vientituloista. Vuonna 2013, valtion tulot veroista kuitenkin ylittivät tulot öljy- ja kaasukaupasta ja tämä tapahtui ensimmäisen kerran Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän historiassa. ”Ihmiset ovat tärkeämpiä kuin öljy”, todettiin *Vedomostissa* (Paptšenkova & Kuvšinova 2014). Tämä on todella tärkeä muutos ja siihen ovat vaikuttaneet niin verotettavan taloudellisen toiminnan kasvu kuin öljyn hintojen laskukin. Tämä uusi tasapaino kuitenkin vain korostaa sitä valtavaa epäsuhtaa, joka on väestön yhden prosentin tuottaman arvon ja kaikkien muiden tuottaman arvon välillä. Tämä on resurssikrouksen inhimillinen aspekti, jota niin tutkijat kuin poliitikot ovat aliarvioineet, ja joka on tämän artikkelin aiheena.

Niin kutsutusta ”öljykrouksesta”, joka haittaa demokraattisten instituutioiden kehittymistä öljyntuottaja- ja erityisesti öljynviejämaissa, on kirjoitettu paljon.¹ Michael Ross osoittaa maiden välisten vertailujen avulla, että epädemokraattinen hallinto, hallintoon pesiytynyt korruptio ja yhteiskunnallinen epätasa-arvo ovat tärkeämmässä roolissa resursseista riippuvaisissa maissa kuin työvoimavaltaisissa vertailumaissa. Institutionaaliset taloustieteilijät (Acemoglu & Robinson 2013) ovat ehdottaneet luokittelua poissulkeviin (*extractive*) ja osallistaviin (*inclusive*) valtioihin. Lisään tähän luokitteluun käsitteen *suurten luonnonvarojen tuottajamaa* (*hyper-*

extractive state), eli valtio, joka saa vaurautensa suoraan luonnosta vain pienen osan väestöstä osallistuessa tuotantoon. Sellaisessa valtiossa väestö on talouden näkökulmasta ylijäämää ja poliittisesti merkityksetöntä. Terveystiete, koulutus ja väestön yhteiskuntakelpoisuus ovat kansantalouden kannalta merkityksettömiä. Tässä artikkelissa väitän, että Neuvostoliiton jälkeinen Venäjä on suurten luonnonvarojen tuottajamaa, joka hyödyntää korkeiden öljyn hintojen tarjoamaa historiallista tilaisuutta tulakseen riippumattomaksi omasta väestöstään.

Vuonna 1977 *The Economist* -lehti käytti käsitettä ”Hollannin tauti” siitä, kun suuren kaasusiintymän jälkeen Hollannin teollisuustuotanto alkoi hiipua.² Muutamassa vuodessa kansallisen valuutan arvon nousu sai aikaan työttömyyttä ja vahingoitti jokaista oman maan kulutukseen tuottavaa teollisuuden ja palveluntuotannon alaa. Koska Hollannilla oli hyvin toimivat instituutiot, se, ja muut kehittyneet maat (Norja, Kanada ja Australia), joilla on runsaasti luonnonvaroja, ovat onnistuneet parantamaan Hollannin taudin. Tutkijat ovatkin yksimielisiä siitä, että ”Hollannin taudin” voittamiseksi olemassa olevien poliittisten ja yhteiskunnallisten instituutioiden – pankkien, oikeuslaitoksen, parlamentin, jne. – on oltava hyvin toimivia. Hallinnon läpinäkyvyyden ja demokraattisen valvonnan avulla nämä maat ovat löytäneet keinoja kerätä öljydollarit rahastoihin, mikä estää liiallisen käteisen rahan leviämisen yhteiskuntaan. Sen vuoksi nämä maat ovat säilyttäneet hyvän työn tuottavuuden ja toimivat instituutiot, mikä on taloustieteilijöiden mukaan perimmäinen selitys niiden menestymiselle. Tässä makrotalouden kehityksessä ei ole koskaan ollut selvää, mitä tapahtuu resursseihin liittyvässä sairaudessa, jos maassa on ”huonosti toimivat instituutiot”. Onko kyseessä sama vai erilainen sairaus? Kuinka olemassa olevat olosuhteet määräävät poliittisen diagnoosin ja taloudellisen ennusteen?

Näiden määritelmien evaluatiivinen luonne paljastaa loogisen kehän: ”hyvät instituutiot” mahdollistavat Hollannin taudin voittamisen, mutta toisaalta tiedämme, että nämä instituutiot

ovat olleet hyviä siksi, että tauti on voitettu. Mielestäni on järkevää erottaa kaksi erityyppistä resurssiriippuvuutta: ”Hollannin tauti”, joka on parannettavissa, koska instituutiot ovat toimivia, ja sen pahanlaatuinen versio, joka rakentuu epädemokraattisten ja tilivelvollisuutta vailla olevien instituutioiden varaan. ”Huonoilla instituutioilla”, sekavilla omistusoikeuksilla ja poliittisella autoritaarisuudella varustettu Neuvostoliiton jälkeinen Venäjä on esimerkkitapaus tästä kehityksestä. Venäjän tauti on se, mitä aion tutkia niin nyky-Venäjäällä kuin muissa maissa.

Venäjä on yksi harvoista nykyajan valtioista, joiden vauraus ei perustu kansakunnan työhön ja tietoon. Näiden maiden – Venäjä, Iran, Venezuela, Nigeria, Saudi-Arabia ja joukko muita arabimaita ja Afrikan maita – vauraus riippuu niiden luonnonvaroilla käyvästä kaupasta. Tässä luonnonvaroja tuottavassa ja poissulkevassa ympäristössä inhimillinen pääoma heikentyy noidankehässä: mitä enemmän valtio nojaa luonnonvaroihinsa, sitä vähemmän se investoi inhimilliseen pääomaan, ja mitä matalampi on inhimillisen pääoman kehitysaste, sitä riippuvammaksi valtio tulee luonnonvaroista. Koska luonnonvaroilla käytävä kauppa vaatii vain vähän ihmistyötä, työvoimalla ei ole mahdollisuutta lakkoilla, ja juuri lakot ovat monissa tilanteissa olleet väkivallaton väline, jolla taloudellista epätasa-arvoa on voitu kontrolloida. Näissä ”luonnonvaravaltioissa” sen sijaan että ihmiset olisivat kansakunnan vaurauden lähde, he tulevat riippuvaisiksi valtion hyväntekeväisyydestä.³

Riippuvuus luonnonvaroista johtaa talouden irtautumiseen työstä ja tiedosta, jotka ovat kaksi modernisaation alullepanevaa voimaa. Talouden näkökulmasta tämä välinpitämättömyys inhimillistä pääomaa kohtaan vaikuttaa valtioon ja lopulta koko yhteiskuntaan. Lopputuloksena tarkastelumme kohteena on teoretisoimaton, resurssiin liittyvä *demodernisaatio*, joka on yksi nyky maailman tärkeimmistä haasteista. Muut maat – Norja, Hollanti, Australia –, jotka ovat menestyksellisesti vastanneet resurssiriippuvuuden haasteeseen, ovat kehittäneet epätavallisia,

laaja-alaisia ja hienostuneita instituutioita, jotka sterilisoivat liit varat suuntaamalla ne talouden ulkopuolisiin tarkoituksiin kuten ”tuleville sukupolville”. Näiden instituutioiden kohtuuttomat kustannukset kuvaavat resurssiriippuvuuden haasteita. Vain kehittyneimmät kansakunnat, joilla on syvään juurtuneet demokraattiset perinteet, ovat menestyksellisesti kohdanneet tämän haasteen, mikä vaatii suunnattomia ponnistuksia instituutioiden luovaan kehitystyöhön.

Sen sijaan että jakaisimme planeetan vanha-aikaisesti ensimmäiseen, toiseen ja kolmanteen maailmaan (postkolonialistinen kolmijako) tai kehittyneisiin ja kehitysmaihiin (kylmän sodan kehitysparadigma) tai suurvaltoihin ja kehittyviin talouksiin kuten BRICS-maat (globalisaation jakolinja), haluan teoretisoida eroa työvoimavaltaiten ja resurssiriippuvaiten valtioiden välillä. Yksinkertaisen mallini mukaan työvoimavaltaitet ja resurssiriippuvaitet valtiot liittyvät toisiinsa taloudellisessa vaihdossa niin, että edelliset myyvät arvokkaita luonnonvaroja, joita ne pumpaavat maasta, ja jälkimmäiset ostavat niitä työvoimansa tuotteilla. Klassinen poliittinen taloustiede opettaa, että tehokkuuden vuoksi työvoimavaltainen valtio edistää kilpailua, vahvistaa omistusoikeuksia, kehittää julkista hyvää, rohkaisee teknologista edistystä, ja siitä tulee sosiaalisesti osallistava. Käsitykseni on, että tätä ei välttämättä tapahdu resurssiriippuvaisissa valtioissa.

Uusklassinen, työvoimaan perustuva ja eiklassinen, resurssiriippuvainen valtio ovat ideaalityyppejä. Se, mitä näemme todellisuudessa, on näiden kahden mallin välisiä sekoituksia. Kuitenkin kansainvälisen kaupan teoreetikot David Ricardosta Wassily Leontiefiin ja Paul Krugmaniin ovat olleet yhtä mieltä siitä, että taloudellisen vaihdon myötä valtiot käyttävät suhteellista etuaan niin, että niiden yksipuolinen erikoistuminen pikemminkin vahvistuu kuin vähenee tai katoaa ajan myötä. Resurssien ja työn erottelua soveltaen tämä teoreema tarkoittaa, että ajan ja kaupankäynnin myötä sekoittuneet ja hybridi-tapaukset kehittyvät asteittain suhteellisten etujensa mukaisiksi. Näin ollen maat,

joilla on paljon resursseja, tulevat yhä resurs-siriippuvaisemmiksi, ja maat, jotka tukeutuvat kansalaistensa työvoimaan ja tietoon, tulevat yhä työriippuvaisemmiksi.

Uusklassisia periaatteita ei voi soveltaa suurten luonnonvarojen tuottajamaihin

Avain avoimeen moderniin maailmaan ja demokraattisiin instituutioihin on läpinäkyvyys, vastuullisuuden edistäminen, poliittiseen osallistumiseen rohkaiseminen ja vertikaalisen liikkuvuuden tukeminen. Luonnonvarojen puuttuessa työvaltainen maa kehittää väistämättä uusklassisia mekanismeja – omistusoikeuksia, itsenäistä oikeuslaitosta ja demokraattista palautemekanismeja – tarkoituksenaan suojella ja lisätä osuuttaan kansainvälisessä kaupassa. Tästä huolimatta, runsaat luonnonvarat antavat joillekin maille mahdollisuuden tehdä poikkeuksen näistä uusklassisista mekanismeista. Tarkasteltaessa öljyn ja kaasun tuotantoa huomaamme, että sen tuottaminen joissakin maissa kuten Venäjällä, Iranissa ja Venezuelassa jatkuu ja kasvaa siitä huolimatta, että tuotanto ja kuljetus on monopolisoitu tai kansallistettu. Uusklassisen teorian mukaan epävarma omistusoikeus on vahingollinen erilaisten kulutustavaroiden kuten ruoan, aseiden, autojen ja tietokoneiden tuottamiselle. Teoria on historiallisesti paikkansapitävä työn tuotteiden suhteen, mutta siinä on huomattavia ongelmia kun kyse on luonnonvaroihin perustuvista tuotteista kuten turkiksista, hopeasta, timanteista, hiilestä ja öljystä. Monissa tapauksissa nämä resurssit ovat maantieteellisesti ja kuljetusreitien suhteen hyvin keskittyneitä. Suuri joukko maanviljelijöitä viljelee viljaa ja kasvattaa muita kasveja sekä korjaa sadon; he kilpailevat paikallisilla, kansallisilla ja globaaleilla markkinoilla. Sitä vastoin luonnon olosuhteet asettavat rajat kilpailulle, kun on kysymys keskittyneistä resursseista, kuten kaivoksista ja öljylähteistä. Korruptio, läpinäkyvyyden puute sekä talouden huonot käytännöt uhkaavat pääomavaltaista, mutta vähän työvoimaa vaativaa luonnonvarojen

hyödyntämistä maailmanlaajuisesti.

Öljyn ja kaasun hinnat haastavat ainutlaatuisella tavalla talouden mallintamisen; uusklassiset teoriat eivät voi ennustaa öljyn hintojen muutoksia tulevaisuudessa tai edes selittää menneitä tai nykyisiä hinnan muutoksia. Usein puhutaan spekuloinnista mutta hiilivetyjen hinnan arvonmuutosten epävarmuus herättää vielä periaatteellisemman kysymyksen: miksi juuri näitä suuren mittaluokan taloudellisia ilmiöitä ei voida selittää, vaikka selitysmalleja on kehitetty muille aloille ja ne toimivat siellä hyvin? Miksi energiamarkkinoiden hinnat ovat alttiimpia spekulatiolle kuin muiden tuotannon tekijöiden hinnat kuten maan, työvoiman ja tiedon? Nämä kysymykset menevät selvästi pidemmälle kuin pelkkä öljykirous. Energian kauppa on suuri osa maailmantaloutta ja se, että se ei toimi samalla tavoin muiden taloudellisten lainalaisuuksien mukaan on otettava vakavasti. On aivan selvää, että uusklassisten periaatteiden rikkominen tuhoaisi minkä tahansa työvoimavaltaisen talouden, mutta se ei estä talouskasvua energiasta riippuvaisissa talouksissa. Vaikka uusklassinen teoria toimii hyvin työvaltaisissa talouksissa, on epäselvää, missä määrin ja kuinka täsmällisesti nämä poliittisen taloustieteen ajatukset – omistusoikeus, reilu kilpailu, riippumaton oikeuslaitos, teknologinen edistys sosiaalinen osallistaminen, taloudellinen kasvun ja demokraattisen kehityksen keskinäinen riippuvuus – ovat sovellettavissa resursseista riippuvaisiin valtioihin.⁴ Uskon, että tämä on Venäjän taudin laaja poliittis-taloudellinen konteksti.

Ylösalaisin käännetty suppilo vai kaksikammioinen kierto?

Alan Gelb ja muut (1991) kehittivät mallin maasta, jolla on runsaasti resursseja, ja jonka hallitus luo tuottamattomia työpaikkoja julkiselle sektorille ja valtion omistamiin yrityksiin välttääkseen työttömyyttä ja poliittista tyytymättömyyttä. Uudemmassa kirjassa Gelb ja Auty yhdessä Maailmanpankin kanssa osoittavat, että monet Aasian ja Afrikan resurssiriippuvaiset maat ja

kavat luonnonvaroista peräisin olevia resursseja epäsuorasti, mikä johtaa julkisen sektorin kasvuun, valtion toimien laajenemiseen ja yleiseen tuottavuuden laskuun. Ahneet valtiot käyttävät ”läpinäkymättömiä keinoja levittääkseen luonnonvaratuloja, jotta niiden poliittinen toimintakyky olisi mahdollisimman suuri” (Auty & Gelb 2000). Tutkimuksessaan Venäjän taloudesta, Clifford G. Gaddy ja Barry W. Ickes paljastavat, että hiilivetykaupan tosiasiallinen paino Venäjän taloudessa on itse asiassa suurempi kuin viralliset tilastot osoittavat. Kotimaassa Venäjän öljyä ja kaasua myydään subventoiduin hinnoin, jotka ovat arviolta noin kolmannes tai puolet öljyn maailmanmarkkinahinnasta ja viidesosa kaasun maailmanmarkkinahinnasta. Öljyä ja kaasua myydään alle markkinahintojen yhtiöille, jotka toimivat talouden eri alueilla sähkölaitoksista maatalousyrityksiin ja rautatiekuljetuksiin, mikä merkitsee sitä, että valtio tukee niiden toimintaa. Nämä hinnat toimivat kuten suojatullit ja antavat valituille talouden aloille kilpailuedun.

Toinen energiaturun piilomuoto on ”ylijä-mäkulujen jakaminen”, joka saa ylösalaisin käännetyn suppilon muodon: kapeasta yläosasta öljy- ja kaasutulot valuvat kansantalouteen. Monissa Venäjän talouden tuotteissa on laskettavissa oleva osuus hiilivetytukea. Sähköntuottajat, metallien valmistajat, puolustusteollisuus, rautatiet ja kuljetusyhtiöt hyötyvät tästä tuettujen hintojen järjestelmästä; vaihtokauppa ja energia-alennukset pitävät Venäjän taloutta koossa. Näiden mekanismien vuoksi ”tuotanto- ja palveluketjuja voidaan tarkastella tulojen jakamisketjuina” (Gaddy & Ickes 2013). Tehottomuuden jatkuva kasaantuminen olisi mahdotonta kilpailla markkinoilla, mutta tämä ylösalaisin käännetyn suppilon mekanismi tuo merkittäviä hiilivetytuloja muille talouden aloille. Luonnonvaratulojen uudelleen jakaminen epävirallisen, verottoman ”tulonjakosysteemin” kautta on joko perinteistä (siis perittyä Neuvostoliiton ajalta) tai Venäjän presidentinhallinnon tahtonsa mukaan perustamaa, ja tämä mekanismi keskittää toimeenpanovaltaa ja vahvistaa energian painoarvoa kansantaloudessa. Tukemalla öljyn, kaasun ja

sähkön hintoja kotimaan markkinoilla, valtio tekee lähes kaiken kulutuksen riippuvaiseksi kaivannaisteollisuuteen perustuvasta vientiin suuntautuneesta talouden osasta: jälkimmäinen maksaa ensimmäiselle.

Kuitenkaan suurella osalla Venäjän taloudellisesta toiminnasta ei ole mitään tai on hyvin vähän tekemistä energiamarkkinoiden kanssa. Koulutus, terveydenhoito ja luovat alat työllistävät suuren osan venäläisistä: 99 % väestöstä työskentelee aloilla, jotka eivät liity suoraan öljyn tai kaasun tuotantoon, kuljetukseen ja kauppaan. Varmaa on, että hiilivetyihin liittyvät voitot kulkeutuvat kaikkiin talouden osiin ja aiheuttavat inflaatiota (esimerkiksi kiinteistöjen hinnoissa) ja tekevät työn vähemmän arvokkaaksi. Vain öljydollarien jatkuva virta voi selittää asuntojen kohtuuttomat hinnat Moskovassa tai Tjumenissa (kiinteistömarkkinoiden asiantuntijoiden mukaan sairaanhoitaja tarvitsee 21 vuosipalkkaa ostaakseen pienen asunnon Moskovassa ja 12 vuosipalkkaa Tjumenissa, mikä on enemmän kuin missään muissa aluekeskuksissa [Mir kvartir 2013]). Samoin kuin valtion budjetti myös Moskovan kaupungin budjetti riippuu tuloista, joita se saa Moskovaan rekisteröityneiltä öljy- ja kaasuyhtiöiltä ja pankeilta, jotka rahoittavat näitä yhtiöitä ja saavat tulonsa niiltä. Kuulopuheiden mukaan monet moskovalaiset vuokraavat perinnöksi saamiaan keskusta-asuntoja muualta muuttaneille, jotka työskentelevät näissä pankeissa, öljy- ja kaasuyhtiöissä tai turvallisuusalalla, joka liittyy näihin yhtiöihin. Niinpä jopa moskovalainen sairaanhoitaja, joka saa palkkansa kaupungin budjetista ja toimittaja, joka tulee toimeen asuntonsa vuokratuloilla, on riippuvainen hiilivetykaupan voitoista. On silti suuri ero niiden alojen välillä, jotka saavat tuloja energiatuista (esimerkiksi sähköntuotanto) ja kauempina olevien toimialojen kuten terveydenhoidon tai luovien alojen välillä. ”Ylösalaisin käännetty suppilo”-metafora ei kuvaa kaikkia näitä moninaisia suhteita.

Tätä monimutkaista kiertoa voidaan selittää vertauksella ihmisruumiin kiertojärjestelmiin. Valuuttatulot hiilivetykaupasta ovat kuin happi

ihmisruumiissa. Nämä tulot kiertävät kahdessa ympyrässä – isossa ja pienessä. Keuhkojen kautta pieni ympyrä yhdistää veren ulkoiseen ympäristöön ja rikastaa sen elintärkeällä hapella. Osa tästä rikastuneesta verestä kulkee isompaan ympyrään, joka jakaa energiaa sisältävän veren ruumiin joka kohtaan. Kuljettaessaan hapetta suonien kautta jokaiseen elävään soluun tämä kierto ruokkii tuottavia liikkeitä ja aktivoi koko järjestelmää. Kuitenkin monet ongelmat haittaavat tätä kiertoa: verenpaineen lasku keskuksessa, hiussuonten tukkeutuminen ja koordinaation puute näiden kahden järjestelmän välillä.

Väestö, sukupuoli ja kuolleisuus

Suurten luonnonvarojen tuottajamaat eroavat resursseiltaan, mutta sitäkin enemmän väestöltään: Saudi-Arabiasta ja Bahrainista (hyvin pieni väestö ja hyvin korkea bruttokansantuote) Venäjään ja Nigeriaan, joilla on huomattavan kokoinen väestö ja sen vuoksi keskinkertainen tai matala keskimääräinen tulotaso. Koska resurssien kaivaminen ei yleensä vaadi paljon työvoimaa, resursseista riippuvaisten maiden väestö saa yleensä suuremman osan luonnonvarojen tuotosta kuin heidän ponnistelujensa perusteella olisi pääteltävissä. Toisin sanoen suurten luonnonvarojen tuottajamaat tukevat sisäistä kulutusta, mikä vähentää valtion voittoja.

Hannah Arendt piti ”ylijäämäväestöä” tärkeänä osana selitettäessä totalitarismia, tämä oli muita tärkeämpi tekijä. Arendtin mukaan juuri ylijäämäväestö sai totalitarismin aikaan. Yhdistettäessä taloudellisia tekijöitä, kuten työttömyyttä, subjektiivisiin, kulttuuriin liittyviin tekijöihin, kuten katkeruuteen, ylijäämäväestö on modernissa valtiossa aliarvostettu tekijä taloudellisen ja poliittisen historian tutkimuksessa.⁵ On ilmeistä, että ylijäämäväestö edustaa hyvin erilaista mekanismia resurssi- ja työvoimavaltaisissa valtioissa. Suurten luonnonvarojen tuottajamaissa koko tuetun, paljon kuluttavan ja mahdollisesti kapinoivan väestön olemassaolo on ristiriidassa hallitsevan eliitin etujen kanssa. Emme voi tietää, onko kysymyksessä intentio-

naalinen toiminta valtion tasolla, mutta oletan, että Venäjän epätavallisen korkeita kuolleisuuslukuja, erityisesti miesten keskuudessa, olisi syytä tarkastella sen oletuksen valossa, että väestö on merkityksetöntä valtion poliittisille ja taloudellisille tarpeille. Valtio ei tarvitse väestöään, minkä vuoksi se on vähenemässä – kulttuurisesti, sosiaalisesti ja viime kädessä fyysisesti. Tästä on seurannut, että odotettavissa oleva elinikä on Venäjällä kolmannen maailman maiden alapuolella. Väestötutkija Nicolas Eberstadtin mukaan korkean koulutuksen ja matalan inhimillisen pääoman erikoinen yhdistelmä kärjistää Venäjän tilanteen siihen äärimmäisyyteen, että 15-vuotias poika ei elä Venäjällä yhtä pitkään kuin Afganistanissa. Venäjällä on noin 2 % maailman väestöstä ja 5 % ylioppilaista, mutta se tuottaa vain 1 % maailman palveluiden viennistä, mikä on itse asiassa kauppaa ihmisten ammattitaidolla. Tästä huolimatta Venäjä tuottaa suhteettoman suuren osuuden eli 3 % maailman bruttokansantuotteesta, mikä johtuu öljyn ja kaasun viennistä.⁶

Vaikka valtio ei tarvitse väestöä luonnonvarojen kaivamiseen, se tarvitsee väestöä suojelukseen itseään. Nämä kaksi tarkoitusta – kaivaminen ja puolustus – ovat yhtä tärkeitä valtion eloonjäämiselle, mutta niiden taloudelliset sidokset ovat erilaisia. Kaivaminen on pääomavaltaista eikä siihen tarvita paljon työvoimaa, suojelu on työvoimavaltaista eikä siihen tarvita paljon pääomaa. Yhdessä nämä kaksi toisiaan tukevaa tarkoitusta tarjoavat jonkinlaisen tasapainon pääoman ja työvoiman elintärkeälle suhteelle. Tämä tasapaino on kuitenkin epävarmalla pohjalla. Resursseista riippuvaisella valtiolla on kolme tärkeää funktiota: kaivaminen, kuljetus ja suojelu, kaikki nämä tarvitsevat työvoimaa, joka Venäjällä on ollut hyvin miesvaltaista. Talouden primäärisektorilla ei ole paikkaa naisille, sillä siitä yhdestä prosentista, joka työskentelee hiilivetytuotannossa ja noin viidestä prosentista, joka työskentelee turvallisuustehtävissä, lähes kaikki ovat miehiä. Naiset on karkotettu talouden sekundaarisektorille, joka kierrättää resursseista saatuja voittoja uudelleen jakeluun, käy kauppaa ja kunnostaa tuontitavaroita. Hyvin

suuri sukupuolten välinen epätasapaino – jonka on todettu kuvaavan Neuvostoliiton jälkeistä Venäjää niin Venäjällä kuin sen ulkopuolellakin – on oleellinen osa suurten luonnonvarojen tuottajamaiden yhteiskuntarakennetta. Samalla kun valtio tukee aggressiivisen maskuliinisuuden ikivanhoja arvoja, maan luottamus luonnonvaroihin ja turvallisuuspalveluihin kieltää naisten roolin inhimillisen pääoman kriittisinä tekijöinä. Jäädessään hallinnon uhreiksi heistä tulee vastarinnan sankareita.

Michael Ross on vertaillut arabimaita, joilla on öljyä, niihin, joilla sitä ei ole ja osoittanut, että vaikka resursseista riippuvaiset Lähi-idän maat ovat vauraampia kuin työvoimavaltaiset, naisilla on jälkimmäisissä parempi koulutus, työllisyysaste ja enemmän oikeuksia (Ross 2012). Käsitakseni mukaan Venäjällä tätä tilannetta selittää se seikka, että vaikka enemmistö protestojista oli miehiä vuoden 2011 Venäjän demokraattisen liikkeen ja Ukrainan vuoden 2014 vallankumouksen aikana, protestien menestyksellisimmät kulttuuriset symbolit ovat naisia: Pussy Riot -ryhmä Venäjällä ja Femen-ryhmä Ukrainassa, Julia Tymošenko ja koko joukko menestyksellisiä naistoimittajia Putinin vastaisessa Venäjän lehdissä. Näiden prosessien käännekohtassa vallankumouksellinen, ylikorostettu feminiinisyys asettui määräilevää maskuliinista valtiota vastaan ja toi esiin feminiinisyiden ja naisellisen seksuaalisuuden poliittisina symboleina.

Erilaisilla luonnonvaroilla on erilaiset poliittiset seuraukset

Kriittinen teoria suurten luonnonvarojen tuottajamaasta olettaa, että hyödykkeiden välillä olevat luontaiset erot määrittelevät poliittisen kehityksen resursseista riippuvaisissa maissa. Siirtyminen hiilestä – ensimmäisen teollisen vallankumouksen polttoaineesta – öljyyn – toisen vallankumouksen polttoaineeseen – oli paradigmaattinen. Tällä siirtymällä on ollut seurauksia, joita klassiset taloustieteilijät ja myös, näin oletan, sen marxilaiset ja liberaalit versiot eivät tunteneet. Kuten Timothy Mitchell on osoittanut,

hiiltä kaivettiin yleensä lähellä kuluttajaa, lähellä perinteisiä väestökeskittymiä; sitä kuljetettiin harvoin pitkiä matkoja maitse tai meritse. Öljyä sitä vastoin esiintyy paikoissa, jotka ovat kaukana väestökeskittymistä; se on nestemäistä ja siksi helppoa kuljettaa. Hiilen aikakaudella kaivosmiesten järjestäytyneellä työvoimalla oli huomattavasti valtaa, koska lakko saattoi pysäyttää alueen koko talouden. Lakot muodostivat mallin marxilaiselle ajatukselle proletariaatista. Hiilen kaivaminen loi tietä kahden merkittävän voiman, työvoiman ja pääoman, tasapainolle ja se muodosti sosiaalidemokraattisen politiikan kulta-ajan (Mitchell 2013).

Öljyn ja kaasun tuotanto sitä vastoin vaatii hyvin vähän työvoimaa lähteillä ja pumpuissa. Öljyn todellinen haaste on kuljetusverkon turvallisuus. Tankkerit aavalla merellä ja putket laajoilla asumattomilla alueilla ovat viholliselle alttiita. Jos hiilitaloudessa kaivostyöläinen oli keskeinen tekijä ja lakko oli tärkein uhka, öljytiloudessa keskeinen hahmo on turvamies ja tärkein uhka on terroristihyökkäys. Koska turvallisuuskulut muodostavat huomattavan osan öljyn hinnasta, turvamiehet saavat epätavallisen vallan öljyriippuvaisessa taloudessa. Valtion kaksoismonopoli – sekä luonnonvaroista että turvallisuudesta – ei ole vain nyky-Venäjän näkyvä piirre, vaan myös minkä tahansa suurten luonnonvarojen tuottajajättiläisen eteenpäin vievä voima.

Kuten Mitchell osoittaa, tämä globaali siirtyminen hiilestä öljyyn on muuttanut monia maailman alueita uusliberalistiseen suuntaan; Iso-Britannia Margaret Thatcherin aikana on paras esimerkki tästä muutoksesta. Tästä huolimatta asiat muuttuvat, erityisesti Amerikan liuskeöljyn ja kaasuteollisuuden myötä. Erotuksena perinteisestä ”isosta öljystä”, joka hallitsee Venäjän tuotantorakennetta, amerikkalainen liuskeöljy on maantieteellisesti enemmän hajallaan, ja mikä on vielä tärkeämpää, työvoima- ja tietointensivistä. Johtavan Siperian öljyn asiantuntijan mukaan Venäjällä on 3 000 lisensoitua öljylähdettä ja näiden lähteiden lisenssit kuuluvat noin 500 yhtiölle. Vastaavasti Yhdysvalloissa on 65 000 lisensoitua lähdettä ja 17 000 tuottajaa (Kriukov

2014). Nämä 2000-luvun energiatuotannon muodot tekevät amerikkalaisen öljyn suuremmassa määrin perinteisen hiilen kaltaiseksi kuin perinteisen arabilaisen tai venäläisen öljyn kaltaiseksi. Kun otetaan huomioon, että Venäjän ja Amerikan öljy- ja kaasuteollisuuden tuotanto on lähes yhtä suuri, ero näiden piirteiden välillä on huomattava. Piirre ei kuitenkaan ole uusi: Venäjän tapa tuottaa hiilivetyjä on kulkemassa kohti lisääntyvää monopolisaatiota, kun taas amerikkalainen tapa lisää hajautumista ja kilpailua.

Haluaisin lisätä, että on muitakin tärkeitä maita kuten Kiina, Puola ja Ukraina, jotka ovat riippuvaisempia hiilestä kuin öljystä, ja että tämä resurssiriippuvuus määrittelee joitakin niiden poliittisia valintoja. Itä-Euroopassa tämä ”luonnollisen talouden” kenttä tarjoaa mahdollisuuden mielenkiintoisiin vertailuihin. Käynnissä oleva kamppailu Ukrainan kivihiilialueesta osoittaa näitä tärkeitä, vaikkakin aliarvostettuja resurssiriippuvuuden piirteitä. Taistelu Donetskissa ja Luhanskissa on loppunut hiilikenttien laidoille ja tämä ei ole missään tapauksessa sattuma. En kuitenkaan usko, että Venäjä on erityisen kiinnostunut hiilestä, jota on Venäjällä riittämiin.

Ukraina on suurelta osin riippuvainen resursseista, joilla käydään kauppaa, ja siten Ukrainan ja Venäjän konflikti voidaan ymmärtää työvoimavaltaisen ja resurssivaltaisen maan välisenä konfliktina. Kuitenkin perinteinen hiilen kaivaminen Itä-Ukrainan kapinallisalueilla on osoittautunut omanlaisekseen kulttuuriksi tässä muuten kollektiivisessa, kurinalaisessa (kuten kaivoksissa), sokeasti auktoriteettiin uskovassa ja valtion avustuksista riippuvaisessa kulttuurissa. Itse asiassa kaivostyöläiset ovat paljon lähempänä Leninin ajatusta järjestäytyneestä proletariaatista kuin mikään muu työvoiman muoto tehdastyöläiset mukaan luettuna. Kaivostyöläisten poliittinen kulttuuri on erilainen kuin naapurialueilla asuvien ukrainalaisten talonpoikien ja kauppiaiden kulttuuri.

Mielestäni Donbassin tapahtumat pitäisi ymmärtää 1900-luvun hiilikaivostyöläisten valtiota vastaan käymän taistelun historiallisessa kontekstissa, johon kuuluvat Solidaarisuus-liike

Puolassa tai kaivostyöläisten lakot Britanniassa. Näiden liikkeiden poliittiset päämäärät ja seuraukset ovat olleet hyvin erilaiset, yksi suuntautui Puolan sosialistista hallitusta vastaan ja toinen vastusti uusliberalismia Englannissa. Mutta kaikissa näissä kolmessa tapauksessa, mukaan luettuna nykyinen kriisi Donbassissa, näemme kaivostyöläisten, joilla on omalaatuinen yhteenkuuluvaisuuden tunne, ja valtion välisen yhteenoton. Nykyinen tilanne on erilainen, koska nyt öljystä riippuvainen valtio tukee eikä vastusta hiilikaivostyöläisten kapinaa.

Lain ulkoistaminen

Kun suurten luonnonvarojen tuottajamaan hallitsijat käyvät kauppaa arvokkailla resursseillaan naapureidensa kanssa, he kokoavat suuria, jopa rajattomia pääomia. He muodostavat pienen yhtenäisen eliitin, joka on hyvin erilainen kuin muu väestö, ja tämä eliitti on riippuvainen väestöstä tarvitessaan suojelua ja turvallisuutta, minkä tarve vain kasvaa rikastumisen myötä. Eliitillä on kuitenkin joukko ongelmia, jotka ovat osa Venäjän tautia. Koska vallanpitäjät eivät ole varmistaneet omistusoikeuksiaan, he eivät voi luottaa omaan pääomaansa, pitää sitä omassa maassaan ja siirtää sitä lapsilleen. Samoin kuin heidän alamaisillaan, vallanpitäjilläkään ei ole julkista hyvää kuten oikeudenmukaista oikeuslaitosta, puhdasta ilmaa tai hyvää terveydenhoitoa, koska ihmisillä ei ole oikeutta vaatia näitä asioita. Johtajien vaimot tarvitsevat hyödykkeitä, joita vain työvoimavaltaiten maiden asukkaat voivat valmistaa ja heidän lapsensa tarvitsevat koulutusta, jota on saatavissa vain rajan toisella puolella.

Kaikki nämä tekijät määräävät seuraavan askeleen kahden valtiotyypin välisessä pelissä: resurssiriippuvaisten maiden eliitti sijoittaa rahansa työvoimavaltaiten maiden pääomaan. Yllättävästi, mutta ihan loogisesti, tämä eliitti investoi ulkomailla juuri niihin instituutioihin, joita se ei tue, ja joita se aktiivisesti pyrkii nujertamaan kotimaassaan: oikeudenmukaiseen oikeuslaitokseen, hyviin yliopistoihin,

turvallisiin sairaaloihin, mukaviin puistoihin jne. Tämä on tietysti tilanne, jota seuraamme Venäjän ja muun kehittyneen maailman välillä, Englanti ja Suomi mukaan luettuna. Tässä yksinkertaistetussa pelissä on mahdollista odottaa tasapainoa kahden valtiotyypin välillä, joka jatkuu niin pitkään, kun rauha ja kauppa maiden välillä vallitsevat. Luonnollisesti hinnat nousevat, mutta koska työvoimavaltainen valtio saa pääomansa takaisin säästöjen, investointien ja palvelumaksujen avulla, se ei välitä kasvavista raaka-aineiden hinnoista. Vastauksena se voi aina korottaa kiinteistöjensä hintoja, opintomaksuja ja oikeuslaitoksen maksuja. Tämä tuntuu olevan mukava *win-win*-tilanne.

Tämän teorian tärkein kysymys koskee kuitenkin mahdollisia muutoksen lähteitä tässä kahden valtiotyypin järjestelmässä. Mikä voi muuttaa, häiritä tai jopa tuhota tämän liiton? Se voi olla resurssien ehtyminen. Kun resurssi ehtyy, sen hinta nousee niin kalliiksi, että vaihtoehdot tulevat saataville. Kyseessä voi olla myös teknologinen kehitys. Vaikka ulkomaiset resurssit eivät ehtyisikään, tieteelliset keksinnöt ja turvatut tekijänoikeudet työvoimavaltaisessa maassa voivat tuottaa halpoja paikallisia korvikkeita ja tuhota ulkomaisten raaka-aineiden kysynnän.

Tulevaisuudessa voimme nähdä tämän, mutta voin kuvitella myös muita lähteitä suurten luonnonvarojen tuottajamaiden sisäiselle epävakaudelle. Kieltämällä oikeusvaltion ja kilpailun periaatteet, valtio ja turvallisuuseliitti kieltäytyvät seuraamasta poliittisen muutoksen lakeja, jotka ovat turvanneet jatkuvuuden ja vakauden nykyaikaisissa valtioissa vallankumousten aikakaudesta lähtien. Valtion tulojen yltäkylläisyyden vuoksi nämä hallisijat vaativat sellaista muuttumattomuutta, mihin talouden tehokkuudesta riippuvaisilla, työvoimavaltaiten maiden hallitsijoilla ei ole varaa. Tästä seuraa, että suurten luonnonvarojen tuottajamaiden tehokkuus laskee kaikilla tasoilla. Ikääntyvä eliitti tulee yhä aggressiivisemmaksi niin sisäisesti kuin ulkoisesti, ja jossain vaiheessa sen harjoittama politiikka käy sietämättömäksi sekä omalle väestölle että kansainvälisille kumppaneille. On mahdollista, että resurssiriippuvaisten maiden eliitit toimivat jossain vaiheessa omien etujensa vastaisesti niin, että se johtaa poliittiseen itsemurhaan. Uskon että se, mitä näimme vuonna 2014, on tämän sisäisen epävakaan lähteen terminaalivaihe – esimerkki siitä, miten Venäjän taudin epidemia puhkeaa.

Englannista suomentanut Jukka Pietiläinen

Viitteet

1 Uusimmista teoksista on syytä mainita Vladimir Gelmanin ja Otar Marganijan toimittama *Resource Curse and Post-Soviet Eurasia: Oil, Gas, and Modernization* ja Michael L. Rossin, *The Oil Curse. How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations*. Tärkeitä ovat myös Marshall Goldmanin *Oilopoly. Putin, Power and the Rise of New Russia* ja Thane

Gustafsonin *Wheels of Fortune. The Battle for Oil and Power in Russia*. Erilaista näkökulmaa edustavat Pauline Jones ja Erika Weinthal teoksessaan *Oil is Not a Curse. Ownership Structure and Institutions in Soviet Successor States*, joka ilmestymisvuodestaan huolimatta käsittelee tilannetta ennen Jukosin haltuunottoa vuonna 2004.

- 2 Katso <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/11/economist-explains-2>
- 3 ”Luonnonvaravaltion” käsitteen esitti Douglass C. North ja hänen kanssikirjoittajansa, jotka käyttivät sitä erottamaan ”luonnonvaravaltiot” ”osallistavista valtioista”. Heidän mukaansa ”luonnonvaravaltio” juontaa juurensa Hobbesin ”luonnontilasta” eikä se kerro mitään valtion riippuvuudesta luonnonvaroista, vaikkakin historiallisesti tällainen riippuvuus on yleensä ollut kyseessä näissä valtioissa. Ehdotan, että myös tämän vahvan ajatuksen piilomerkitys otetaan huomioon (Douglass, Wallis & Weingast 2012).
- 4 Ks. Wenar 2008 esimerkkinä vahvasta teoreettisesta työstä, jossa käsitellään omistusoikeuk-

sien vahingollisuutta resursseihin liittyen ja resurssikirousta tuloksena tästä mekanismista. Jukos-tapaus on parhaimmin tunnettu, mutta ei varmasti ainoa esimerkki tästä.

- 5 Monien Hannah Arendtin *Totalitarismin synty* -kirjan tulkitsijoiden joukossa Peter Baehr (2010) ottaa kaikkein selvimmin huomioon ylijäämän.
- 6 Katso Eberstadt, 2014. Katso myös saman tekijän *The Enigma of Russian Mortality* (Eberstadt 2010), joka vertaa ylikuolleisuutta Neuvostoliiton jälkeisellä Venäjällä suurimpiin ihmisen aikaan saamiin katastrofeihin. Viimeisimmässä kirjoituksessaan Venäjän johtava väestötieteilijä Anatoli Višnevski (2014) on suurelta osin vahvistanut tämän synkän johtopäätöksen.

Lähteet

- Acemoglu, Daron & James Robinson (2013), *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. New York: Crown.
- Auty, Richard & Alan H. Gelb (2000), Political Economy of Resource-Abundant States, World Bank Paper, http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/IW3P/IB/2004/04/29/000265513_20040429114636/Rendered/PDF/28750.pdf
- Baehr, Peter (2010), *Hanna Arendt, Totalitarianism and Social Sciences*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Eberstadt, Nicholas (2014), Putin’s Hollowed-Out Homeland. – *The Wall Street Journal* 7.5.2014.
- Eberstadt, Nicholas (2010), The Enigma of Russian Mortality. – *Current History*, October, 2010. <http://www.aei.org/wp-content/uploads/2011/10/Engima-Russian-Mortality-Eberstadt-101310.pdf>
- Gaddy, Clifford D. & Barry W. Ickes (2013), Russia’s Dependence on Resources. – *The Oxford Handbook of the Russian Economy*. Ed. Michael Alexeev & Shlomo Weber. Oxford: Oxford University Press, 309–339.
- Gelb, Alan H., John Knight & Richard Sabot (1991), Public Sector Employment, Rent Seeking and Economic Growth. – *The Economic Journal* 101: 1186–1199.
- Gelman, Vladimir & Otar Marganija (eds) (2010), *Resource Curse and Post-Soviet Eurasia: Oil, Gas, and Modernization*. Lanham: Lexington Books.
- Goldman, Marshall (2010), *Oilopoly. Putin, Power and the Rise of New Russia*. New York: One-world.
- Gustafson, Thane (2012), *Wheels of Fortune. The Battle for Oil and Power in Russia* Cambridge: Harvard University Press.
- Horkheimer, Max (1982), *Critical Theory*, New York: Seabury Press.
- Jones, Pauline & Erika Weinthal (2010), *Oil is Not a Curse. Ownership Structure and Institutions in Soviet Successor States*. Cambridge: Cambridge University Press 2010.
- Maier, Charles S. (2013), The Return of Political Economy. – *Eurozine*, 26.4.2013. <http://www.eurozine.com/articles/2013-04-26-maier-en.html>
- Mir kvartir* (2013), Skolko let kopit na kvartiru ljudi raznyh professii? 26.11.2013. <http://journal.mirkvartir.ru/analytics/2013/11/26/kopit-na-kvartiry-raznih-professii/>
- Mitchell, Timothy (2013), *Carbon Democracy. Political Power in the Age of Oil*. London: Verso.
- North, Douglas C., Joseph Wallis & Barry R. Weingast (2012), *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge: Cambridge University Press.

Paptšenkova, Margarita & Olga Kuvšinova (2014), Ljudi važnee nefi. – *Vedomosti*, 19.2.2014. <http://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2014/02/19/lyudi-vazhnee-nefti>

Ross, Michael L. (2012), *The Oil Curse. How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations*. Princeton: Princeton University Press.

Višnevski, Anatoli (2014), Pro tseny nefi netšego ne mogu skazat, a sokaštšenie naselenija v rabotšem vozraste budet bolšim. 17.11.2014. <http://award.gaidarfund.ru/articles/2133>

Wenar, Leif (2008), Property Rights and the Resource Curse. – *Philosophy and Public Affairs* 36: 1, 1–31.

Tiedä enemmän

Idäntutkimus ilmestyy neljä kertaa vuodessa noin 100 sivun tietopakettina. Lehden teemoja ovat olleet mm. Putin, Nuoriso, Suunnittelu ja Kulutus.

”Idäntutkimus on hauskan monipuolinen: perinteisen Venäjän talouden ja poliittisen tutkimuksen rinnalla käsitellään yhtä luontevasti vaikkapa teatteria, valokuvaa ja kirjallisuutta”
Jan Rydman, Tieteessä tapahtuu

”Tähän mennessä ilmestyneitä numeroita lukee ilokseen... Idäntutkimus on elävä ja ajan hermolla oleva lehti, joka ei tingi tasosta ja luottaa asiaan.” **Pekka Pesonen**, Helsingin Sanomat

Vuosittaus 32 euroa, ulkomaille 35 euroa ja opiskelijat 18 euroa.

Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran jäsenet saavat lehden jäsenetuna. Jäsenmaksu on 28 euroa ja opiskelijajäsenmaksu 16 euroa.

Tilaukset:
Idäntutkimus,
VIETS ry,
Aleksanteri-instituutti,
PL 42,
00014 Helsingin yliopisto,
puh 050 356 5802
viets-idantutkimus@helsinki.fi

www.helsinki.fi/idantutkimus